

BEKE GYÖRGY

Egyazon égbolt alatt

Családi összejövetel, amelyen a résztvevőknek jószerént be kellett mutatkozniuk egymásnak. Hetven esztendeje külön fődél alatt élünk. Persze, a keszt-helyi kastély vendégei mind tudtak arról, hogy hol található magyarok kisebbségben a Kárpát-medencében, némelyek a számarányokkal is tisztában vannak — amennyiben egyáltalán létezik erről érvényes felmérés — tudunk a különböző magyar kisebbségek társadalmi és kulturális viszonyairól is, de ezt az elvont ismeretet, passzív tudást a személyes ismerkedés melege érlelheti élménnyé, véleményyé oldhatja fel a nem csak földrajzi távolságokat.

Burgenland egyszerre lélekközelségbe került valamennyiünkhöz, mikor Galambos Ferenc tisztelendő úr az Őrvidéki Magyar Intézet léteről, tevékenységéről beszélt. Nem azt éreztük fontosnak — amit addig is tudtunk —, hogy alig öt- vagy tízezer magyar nevében szólhat Vas vármegye hajdani nyugati széleiről, hanem, hogy a viszonylag minden más magyar tájnál erősebb népi fogatkozásunk ellenére (hét évtized alatt a magyar szórvány lélekszáma egyharmadára zsugorodott), ott is láppangott mindig, és most feltörni igyekeznek a nemzeti megmaradás hite. Duray Miklóst a felvidéki magyarság legbátrabb szószólójának tudhattuk eddig is, aki megújuló rendőri zaklatásokat és börtönt vállalt az emberi és nemzetiségi jogokért, kitette magát fizikai és szellemi bántalmazásoknak nem csak a szülőföldjén, de — fájdalom! — *Kutyaszorítóban* című kötete okán az anyaországban is; most a Pozsonytól Kassáig és a tovább, a Bodroghközön át egészen az Ung vidékéig elnyúló magyar tömb, „sáv” belső politikai életét, tagozódását, törekvéseit vizsgálva — jövőépítő államférfiként állt előttünk. Balla D. Károly egy-két versét ismertem eddig, megragadtak bennem, mert nem az Ungvárról szokásos örömodák hangján szóltak, de a kárpátaljai magyarság pokoljárását most érezhettük át, az ő lírai hangú, drámai tartású helyzetelemzéséből. Cs. Gyimesi Éva és Cseke Péter személyében az emberi önérzet, az anyanyelvű oktatás konok védelmezői, a *Kiáltó Szó* börtönnel dacoló, üldözött illegális szerkesztői léptek négy égtáj magyarsága elé, pusztá megjelenésük felidézte Erdély elsorvasztott magyar iskolahálózatát, a Moldvába száműzött magyar tanárokat, orvosokat, mérnököket, a családi ott-honokba és templomokba szorított, bujdosó anyanyelvet, a tolerancia hagyományait fel nem adó erdélyi szellem önvédelmi harcát a türelmetlenség nem is leplezett támadásai ellen. Jugoszláviából hárman is szólni kívántak helyzetükről, nem mintha a három tagköztársaság magyarsága el kívánna különülni egymástól — fura ellentéte lett volna ez az egész Kárpát-medencét átölelni kívánó lelki egység kimunkálására vállalkozó tanácskozás szellemének —, hanem

mivel más és más körülmények között él és dolgozik a Vajdaság, Horvátország és Szlovénia magyarsága, az eltérő politikai helyzethez alkalmazkodva munkálhatja a maga nemzeti megmaradását.

Először jelentkezett a nemzet színe előtt a keleti szórványmagyarság: a Kárpát-medencén kívülről, észak-szlovákiai magányából. A nyugati magyar diaszpóra élete eléggé ismertté vált, mióta a vasfüggöny a lelkekben is kezd leomlani, a kirekesztő „emigráció” helyére a befogadó „diaszpóra” került, Skultéty Csaba pedig mostani jelenlétével és szavaival is a nemzet egészével való szabad együttlélegzést, sorsvállalást jelképezte. Újsághírekből tudtunk arról, hogy a glasznosztly nyitotta lehetőségeken belül szervezkedni kezdett a „belső” szovjet tájak magyarsága is. Valamikor nyugtató — ha nem is megnyugtató — hír volt onnan az is, hogy valaki a Volga partján magyar szót hallott két fürdőző legény ajkán, kárpátaljai magyarok voltak, katonai szolgálatukat töltötték Oroszország valamelyik helyőrségében. Nyugtató volt, mert még élt lelkünk mélyén a rettenet, amit előző hírek váltottak ki a kárpátaljai magyarok brutális deportálásáról. Hová tűntek, mi lett a sorsuk az évtizedek során Kárpátaljáról kényszerűségükben keletnek tartó, munkát, érvényesülést kereső magyar fiataloknak? Bereczki Gábor nyelvész tanár mesélte volt nekem egyszer, hogy az észak-szlovákiai egyetemeken sok magyar fiatal tanul. Kárpátaljaiak, akik szülőföldjükön kiszorultak a főiskolai oktatásból, az észti egyetemekre azonban szívesen felvették őket. Az ottani egyetemi rend szerint a hallgatók 80 százaléka a tagköztársaság polgára kell hogy legyen, 20 százalék a Szovjetunió más vidékeiről való lehet. Ezt az egyötöd keretet jórészt kárpátaljai magyarokkal töltötték ki. Istenen, legalább ennyi hasznunk legyen a nyelvrokonságból! De később ezek a főiskolás magyarok hol helyezkedtek el? Hazatértek-e Verecke híres útján a felső Tiszahátra, Munkácsra, Ungvárra? Kevesebben, mint ahányan elmentek. Mostanság már nyomon követhetjük a „kinmaradók” sorsát is. Lvovban, amelyet katonaviselt magyarok Lembergnek ismernek, magyar képzőművészeti társaság alakult. Keszthelyen pedig, a Helikon kastélyban, a kárpátaljai küldöttség tagjaként köszönthettük Strömpl Juditot, akinek a neve után ez állt: „Munkácsy Mihály Kultúregyesület, Tartu.” Egyelőre ennek a diaszpórának a pusztá léte kerülhet be a magyar közgondolkodásba, a nemzeti tudatba, hátravan helyzetük alapos áttekintése, tevékenységük bemutatása, személyekre is lebontva, ha érdemes; most csak a sommás felmérésnél tartunk.

Hiszen a keszthelyi találkozó is csak azt tűzhette ki céljául, hogy két nap alatt megkísérli felmérni a kisebbségi magyar jelenlét főbb erővonalait a Kárpát-medencében. Kezdetnek éppen elegendő, nem is olyan könnyű feladat.

Jellemző módon egy „vidéki” kulturális egyesület vállalkozott erre. Házigazdánk a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság. A kaposvári székhelyű, ismételten újjáéledt társaság havonta rendszeres irodalmi esteket rendez a budapesti Rátkai Klubban, és immár negyedszer hívott össze országos, illetve most „európai” tanácskozást.

Nem árt egy kicsit lehorgonyoznom itt.

A somogyi táj nagy szülőttének nevét viselő egyesület 1904-ben jóváhagyott alapszabályzata nem csak Berzsényi Dániel emlékének ápolását írta elő, hanem a megye más jeleseinek kultuszát is, népköltészet gyűjtését, író-olvasó találkozók rendezését. Irodalmi pódiumainak vendégei között tudhatta, egyebek között, Ady Endrét. Kanyar József levéltáros egyik történeti vázlatában olvásom, hogy a század elején a kaposvári főgimnázium tanárai székfoglaló elő-

adásaikat az egyesület keretei között tartották meg. Kár, hogy feledésbe ment: akkoriban Somogyban egy középiskolai tanárnak állása elfoglalásához nem volt elegendő a diplomája felmutatása, tudásáról a helyi értelmiség színe előtt is bizonyosságot kellett tennie. Eltűnődhetek azon, hogy vajon az ilyen „nyilvános vizsga” és természetesen, a meghívásos rendszer a kinevezések helyett, nem lenne-e alkalmas arra, hogy a tanári pálya visszanyerje hajdani rangját, fényét, értékét?

Valójában négyszer alakult meg a Berzsenyi Társaság — század eleji alapítása után 1925-ben, 1946-ban, majd 1985-ben —, mivel külső körülmények, erő, hatalom mindig megszakította tevékenységét. Pedig lehetett volna-e ennél nemesebb munkálkodás? Szobrot állítottak névadójuknak az egyik kaposvári iskola előtt; a társaság elnöke, Hortobágyi Ágoston egyszemélyes helytörténeti lexikont adott ki, *Somogyi Helikon* címmel; kiadói műhelyt hozott létre az egyesület, indításképpen Takáts Gyula, Sipos Gyula, Lakos Eta bemutatkozó versesköteteit adta ki; felkarolta a dunántúli képzőművészetet. A kaposváriak szemhatárát Trianon sem zárhatta le: a két háború között az erdélyi Gulácsy Irént, Kemény Jánost, Molter Károlyt, Nyíró Józsefet, Szemlér Ferencet, a felvidéki Mécs Lászlót látták vendégül. Szegedről Móra Ferenc jött át szívesen. A második világháború után nem csak a művelődési életet kellett romjaiból felkelteni, a költő csontjait is a társaságnak kellett összegyűjtenie, mivel a háborús napokban orosz ágyútelep volt az obeliszk betonján; távolra ellátni erről a somogyi „magaslatról”.

„En a literátori barátságot csak úgy becsülöm, hogy abban a gondolatoknak határtalan közlése a lánc, egyébiránt csak úgy nézem azt, mint gyermeki hiúságot.” Ennek a Berzsenyi-ítéletnek a szellemében vitázott Keszthelyen a hajdani Festetics-kastélyban a Kárpát-medence magyar kisebbségeinek főként írókat megmozgató tanácskozása. Gondolatok egybecsengő vagy ellenkező láncolata fűzött össze valamennyiünket. Pedig nem mind egyképpen láttuk saját valóságunkat sem, még kevésbé ítéltük meg azonosan a kibontakozás lehetőségeit.

Amiben egyek voltunk: magyarok akarunk maradni csonkulások, torzulások, bénulások nélkül.

Bárcsak lehetne ennek annyi útja-módja, ahány változatot elképzeltünk és őszinte hittel felsorakoztattunk. Európa demokratikus fejlődése, amely lényéből következően megoldja a kisebbségek minden gondját? Átjárható határok? Néptestvériség? Kölcsönös megismerés és megbecsülés? Kulturális autonómia? Egyáltalán: önkormányzat? Nemzeti önvédelem? Trianon erkölcsi revíziója? Föderatív Közép-Kelet-Európa? Néprijzi elv, amely éppen a magyarság számára nem valósulhatott meg? Gazdasági önállóság? Éppenséggel a fordítottja: teljes integráció? Példaadás a nemzetiségi politikában, vagy szigorú kölcsönösség?

A modern világ legjobban összekuszált feszültséggőca a kisebbségi kérdés — csupán Európában? —, amelyet még jobban bonyolít, hogy évtizedek óta nem lehetett őszintén szólni róla, s amely olyan gordiuszi csomó — közmegegyezésre semmilyen kardcsapással nem lehet megoldani.

Berzsenyi Dániel — bármennyire vallotta is az író, a költő társadalmi kötelezettségeit, bármiként óvott is, hogy a „nemzetiség minden, s nincs enélkül semmi boldogság”, meg hogy „minek töltjük csüreinket, ha azokat oltalmazni nem tudjuk, nem tudjuk pedig, ha nemzetiségünket elvesztjük” — elcsodálkozik, és talán elcsügged íróutódainak kiüttlalan vergődésén. Halála után jó

másfél századévvál még mindig itt tartunk Kelet-Közép-Európában: az irodalomnak kell kényszerű önkéntességgel felvállalnia a politika gondjait?

Ha pedig író szól, a túlzás is megengedett, az elrugaszkodás is, akár az ésszerűtlen javaslat, amelyet majd csak az idő fog fényesen igazolni. A politikának nem kötelessége meghallgatnia az írókat, nem tette soha, legfennebb mindig kára lett ebből az oda nem figyelésből. Az olvasó azonban kíváncsi a képtelennek tetsző írói vélekedésekre is, nem csak az életre válaszoló, nyomban hasznosítható érvekre. Bizonyára kiszélesedne a vitázók köre, ha a negyedik, májusi Helikon-napok előadásai, hozzászólásai nyomtatásban eljutnának az olvasókhoz. (Úgy tudom, hogy Bába Iván folyóirata, a *Magyarok* vállalkozik a közlésre.) Az olvasók aligha fognak csodálkozni, hogy egyik felszólaló aggodalmasan óv mindentől, ami szomszédaink „érzékenységét” sérthetné. Érv ez is, habár az eltelt négy és fél évtizedben nem nagyon igazolódott, lévén olyan, mint a szerelem: hosszú időn át csak a kölcsönösségben él meg, viszonzatlanul nem. Jogos lehet a félelem: ne feszítsük a húrt keletre és északra egy időben, mert újabb Kisantant szorulhat a nyakunkra. Becsületesen végig kell gondolni a szorongást. Vajon nincs-e és nem volt-e mindig is titkos Kisantant? Legalábbis kétszárnyú, északi és keleti szorítású. Szlovákiában csupán tantárgyként kívánták engedélyezni a magyar nyelv tanítását az iskolákban? Romániában ezt soha nem mondták így ki, de álcázva, sunyin fokozatosan megvalósították, még a Székelyföldön is, míg a felvidéki nyílt népi ellenállás elakasztotta a hivatali indítást. Elképzelhetetlen a pozsonyi oktatásügyi irányítók szemében a komáromi magyar egyetem? Ott a miniszter legalább védekezik, ha a szlovák nacionalizmus önhúsába vágó érveléssel is: a középkorban is egységes, latin volt az oktatás nyelve felső fokon, miért ne lehetne most egyetemesen az angol? Petre Román kormányfő Bukarestben nyíltan kimondja a lényegét: soha nem fogja engedélyezni a kolozsvári magyar egyetem visszaállítását!

Mindebben benne az is, hogy a legalább viszonylagos demokratikus nyíltság, a veszélyekkel való szembenézés jobb, alkalmasabb védelem lehet a kisebbségi magyarság számára — bárhol éljen is —, mint a tényekkel számot nem vető politikai szemérmesség, amely csak a támadó többségi indulatoknak kedvezhet.

Magam régóta vallom szomorúsággal, Keszthelyen csak megerősödött a meggyőződés, hogy sorozatos történelmi csalódásaink, meddő illúzióink egyik oka: tulajdonképpen soha nem volt életképes stratégiánk a kisebbségi kérdésben. Olyan, amelyik nem csupán a nagyhatalmi erőviszonyok alakulására vár — ez is döntő fontosságú —, hanem önálló nemzeti koncepciót igyekszik érvényesíteni.

Mivel életemet mindeddig kisebbségi magyarként éltem, az 1940 és 1944 közötti négy esztendőt leszámítva — és mivel falun nőttem fel, ahol az okos gazda mindig átnéz a szomszéd portájára is, hadd lám, ő miként csinálja azt, ami nekem nem nagyon sikerül —, őszintén és behatóan foglalkoztatott mindig a románság kisebbségi harcmodora 1918 előtt, amidőn Erdélyben, a Bán-ságban, a Partiumban, Máramarosban, Bukovinában és Besszarábiában románok milliói éltek — különböző államkeretekben — kisebbségi sorsban.

Már jellegükénél fogva is, a magyar, az osztrák és az orosz főhatalom sok vonatkozásban különbözött a kisebbségekkel szemben folytatott politikát illetően. Annál meglepőbb lehet, hogy a román kisebbségi védekezés mind a három állami főhatalommal szemben egységes vonásokat mutat. Mihai Eminescunak, a románok legnagyobb nemzeti költőjének, az igen termékeny újságíróinak

(több kötetet tesz ki cikkeinek gyűjteménye) egyáltalán nem volt nehéz az osztrák Bukovina után a magyar Erdélyben, majd a császárvárosban, aztán Iaşiban és Bukarestben a román kisebbségi fájdalmak nevében megszólalnia, mindenütt ugyanazt a hangot üthette meg. A tényleges román jogsérelmek és az eltűzött igények tárgyalása alapvetően minden tartományban ugyanazon hangfekvésben jelentkezett, mintha csak központi irányítás érvényesült volna a kisebbségi román életszemléletben. (Itt most nem kívánok utalni Eminescu vehemens magyarelles és antiszemita cikkeire, amelyeket hosszú időn át „ki-felejtettek” a kritikai kiadásokból, noha ezeknek is gyakran volt „kisebbségi vonatkozásuk”.)

Igen eleven volt a kisebbségi román életérzésben az anyaország iránt érzett jogos szeretet, a két fejedelemségből alakult Románia ügyének átvállalása. Mikor 1877-ben az orosz—török háború egyben román függetlenségi háborúvá vált, ezt az erdélyi vagy bukovinai románok is a maguk háborújának tekintették, önkénteseknek jelentkeztek a román hadseregbe. A magyar hatóságok nem értettek egyet azzal, hogy állampolgáraik egy másik ország uniformisát öltsek magukra. Erre Erdélyből havasi ösvényeken közkatonák, tisztek szöktek át Romániába, ment egy tábornok is, végigküzdötték a bulgáriai harctereket, és az egész románság nemzeti hőseiként tértek haza.

Akkor, 1877-ben nem az első világháborús drámai helyzetről volt szó, nem románok álltak szemben románokkal, más és más állam egyenruhájában, ez a helyzet természetesen vezetett el a lelkiismeret dilemmájához, a másik oldalra való átálláshoz, amit Liviu Rebreanu magyarok számára is tanulságos módon tárgyal *Akasztottak erdeje* című regényében. A függetlenségi háborúban az anyaország háborús erőfeszítéseinek segítése került napirendre, és valamennyi környező tartományból sereglettek a román önkéntesek. Nyilván, ez az anyaországból, Bukarestből kisugárzó erős nemzeti vonzást mutatja, azt az életérzést, amelyet egyébként Ioan Slavici lapja, a *Tribuna* a Magyarországhoz tartozó Nagyszebenben fogalmazott meg és írt címdalára: *A Nap minden román számára Bukarestben kel fel!*

Ennek fordítottja még gondolatként sem merült fel a magyar kisebbségi küzdelmekben, Trianon után, a leghevesebb — egyébként ügyetlen, irreális, ezért is eredménytelen — revizionista propaganda időszakában sem.

Nem csak az 1877-es függetlenségi háború szólította az anyaországba a környező tartományok román kisebbségeit. Századunk elején Bukarestben megrendezték minden román tartományok énekkarainak közös fellépését. A Szabadság parkban az ünnepséget maga I. Károly király patronálta, tehát a legteljesebb állami segédlettel történt. Ezen jó néhány erdélyi, bukovinai román kórus is énekelt. A belényesiek például. Hivatalos magyar hatósági engedély híján, szökve, a havasi ösvényeken át jutottak el Bukarestbe, és onnan haza.

Megfigyelhető nemzeti munkamegosztás az 1918-at megelőző román nagypolitikában. A jogos vagy eltűzött sérelmek feltárása az erdélyi és bukovinai kisebbségi román sajtó feladata volt. Bukarest ezt a nagyvilágnak továbbította és erősítette fel. Mostanság, Trianon hetvenedik évfordulóján számtalan magyarországi történelmi tanulmány emlegette, hogy a titkos román diplomácia milyen szívós következetességgel harcolt nyugati fővárosokban az erdélyi, bán-sági, bukovinai románság érdekében, állandóan emlékeztetve a román kisebbség természetes kívánságára, hogy a maga anyaországgal egyesülhessen. Trianon ilyképpen kedvező történelmi fordulat és több évtizedes román diplomáciai

tevékenység együttes eredménye volt. Az erdélyi, bukovinai románok egyesülési vágya érthető, a kisebbségi román lapok mégis ezt így soha nem fogalmazták meg. Még a Slavici lapjában közölt jelszó is csak egyféle kulturális, lelki egységre és együttlélegzésre vonatkozatható. A nemzeti munkamegosztásban az anyaország sajtójának kellett elmondania azt, amit a kisebbségi újságírás nem tehetett meg. És a román anyaország nagyon sikeresen teljesítette nemzeti kötelességét!

Keszthelyen nem sok szó esett közös taktikáról, inkább közös fájdalomkról és gondokról. Mondom, ez még csak a felmérés kísérlete volt. Egyébként is a kisebbségi magyarság önvédelme mostanság mintha változó módszereket követelne meg. Az alapvetően azonos célokon túl, gyorsan változó helyzet országonként módosuló kisebbségi magatartást kíván. Elvek helyett mindinkább gyakorlatot. Leginkább megfigyelhető ez az igazodás idők változásaihoz a romániai magyarság magatartásában az 1989-es fordulat után. Szinte a népi ösztön munkálta ki a harc új formáit az anyanyelvű iskolákért, a gyertyás, bibliai tüntetéseket, a Bolyai Egyetem érdekében gyűjtött aláírások százezreit, vagy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség önálló irányvonalát, a kuszált és a magyarság számára igen veszélyes politikai helyzetben. A marosvásárhelyi pogromban majdnem életét veszítő, súlyosan megsebesített Sütő András fogalmazta meg legtisztábban ezt az új erdélyi magyar magatartást:

„Le kell számolni olyan káros hagyományokkal, mint annak a félreértése, hogy mi a taktikus és a nem taktikus kérdésfelvetés. A Fábry-féle klasszikus megfogalmazás, hogy a kisebbségi magatartásnak a vox humana a legfőbb jellemzője, önmagában csupán lelkileg erősíti meg valamelyest ezt a tömeget szenvedései elviselésében. Ezért a vox humana nagyon határozott politikai cselekvéssel kell párosítani. Ezen értem a politikai küzdelem minden jelenlegi lehetséges módozatát, amit a romániai magyarságnak meg kell ragadnia. Ebbe a tüntetés, a politikai vita, a sztrájk és a világ közvéleményéhez való fordulás mind beleértendő.”

Kórházi ágyából, Amerikából küldte Sütő ezt az üzenetet, amely mintha nem visszhangzott volna eléggé a keszthelyi Festetics-palotában. Pedig ezt a felismerést az idők kényszerítették Sütőre, vele együtt reánk, és az idők hagnak cserben, ha nem követjük.

Összegezve azt mondhatnám, hogy a keszthelyi tanácskozáson átérezhetük: Magyarország, s vele a Kárpát-medence magyarsága felállt végre a Trianonban ácsolt és a második világháború után még jobban aládúcolt „vádoltak padjáról”. Dobos László jellemezte így ezt a folyamatot, amelyet viharosan felerősítettek az utóbbi hónapok békés és véres forradalmi, államcsínyei. Talán nem is fogalmazhatta volna meg ilyen találóan más, csak egy nemzet-kisebbségi, aki génjeiben érzi hetven esztendő minden bénító megalázottságát és kiszolgáltatottságát. Kisebbségi közösségek aligha voltak a történelemben válságosabb állapotban, mint a magyar etnikumok az elmúlt hetven esztendőben a Kárpát-medencében.

Persze azzal, hogy közösen tanácskozhattunk, a Duna völgye négy égtája felől összegyűlt kisebbségi és nem kisebbségi magyarok, helyzetünk nem változott meg, kisebbségi státusunk nem ért véget, jogilag nem történt semmi, csak éppen lelkileg, tudatilag: sorsunk együttes áttekintése révén jobban elűzhetjük magunkból a kisebbségi érzést, a kisebbségi életnek ezt a leghúzó koloncát, amely oly sokszor kergetett némaságba, vitt vakvágányra, bénította meg gondolkodásunkat, terelte kényszerpályára természetes érzelmein-

ket, fogta le egymást kereső kezünket, és szorított ezáltal még jobban az idő és a nemzet peremére.

A kelet-közép-európai történelmi változások megerősítettek abban a hitünkben, hogy a nemzet szellemi-lelki egységének, azonos nyelvének és történelmi tudatának tiltása éppoly természetellenes önkény, mint a sokszínűség, a sokszólamúság, a politikai és társadalmi pluralizmus kitagadása életünkéből.

Pluralizmust kíván meg nem csak a politikai ellentétek kezelése, de a hat országba tagolt mai magyar nemzeti kultúra közös fejlesztése is. Az eltelt hetven esztendőben, a nemzeti együvé tartozás ösztöne mellett, ezzel együtt, nemritkán harcban vele, működött egy távolító erő is. Az állami különélés valóságából következett ez, de serkentette is majd mindegyik kisebbségtartó nemzet, hamis ideológiákkal és a történelemben eddig nem ismert szellemi és fizikai határzárakkal. Nem csak Sopronnál húzódott vasfüggöny sokáig, talán még áthatolhatatlanabb akadály emelkedett a szétszakított nemzet részei közé. Ezt az akadályt — bármily groteszk is! — a kisebbségeknek is építeniük kellett, a maguk beletörődésével, lemondásával, naivságával, az egyszer majd mindent megoldó jövőbe való menekülésével.

Fájdalmas tapasztalatunk volt egy vagy két évtizede, hogy Für Lajos kérdéseire válaszolva, a leendő főiskolás diákok jó része nem tudta megmondani, milyen nyelven beszélnek a székelyek. Kísérteties volt olvasnom ezt éppen a Székelyföldön. Mint egy gyászjelentést. De vajon a székelyek ott, akkor, körülöttem tudtak-e arról, hogy hány magyar él mondjuk Kárpátalján, és milyen körülmények között? Erdélyben ilyen körkérdésbe bele se kezdhettünk volna, hamarosan az állambiztonság veri el a buzgóságunkat. Honnan tudtak volna a székelyek a kárpátaljai magyarokról és viszont? A rájuk gondolás is nacionalizmus volt ama gazdanemzetek szemében, amelyek természetes módon hivatkoztak arra, hogy együvé tartozásukat mindenkor megvallották, 1918 előtt, kisebbségi státusukban is. Ez a jog kivételesen csak számukra volt fenntartva a történelemtől? Valahogy így vélhetik. És az efféle érdeklődés nem váltott ki egyértelmű helyeslést anyaországunkban sem. Illyés Gyula magától értetődő felismerése, hogy nemzeti az, aki jogot véd, nacionalista az, aki jogot sért, sajnos még a magyarországi politikai fórumokon sem tudatosodott a történelmi felelősség szintjén, és így egy jogait védő erdélyi, felvidéki, kárpátaljai magyar néha azt érezhette, hogy Budapesten is nacionalistának tartják, nem csak Bukarestben, Pozsonyban vagy Ungváron.

Hatalmas életerő kell hogy legyen ebben a népben, ha hetvenesztendőszétszakítottság, lelki megtépettség ellenére, olyan körülmények között, mikor a hatalom szinte sehoh, se itt, se ott nem nézte jó szemmel ragaszkodását nemzeti mivoltához, épségben megőrizte lelki összetartozásának érzését, és ez a történelem kedvező fordulóiban, mint ez a mostani is, úgy tör fel, akárcsak földméli hévíz földrengés után.

Nem vagyunk ebben különbek más népeknél, de kevesebbek sem. Erősítő felismerés ez a nemzeti nihil kísértő kavargásában. Helyt tudunk állni az időben, amely — ez a századvég mindenképpen — világszerte a nemzeti eszmélés korszaka. Elegendő volt egy határsorompó ledöntése Hegyeshalomnál, és Németország két része hamarosan közös érzelmekben, célokban találkozott, pedig az ideológia esküdött arra, hogy az eszmei különfejlődés immár áthatolhatatlanabb a berlini falnál. Nem az ideológia alakítja a népek lelkét, ehhez legfennebb alkalmazkodni kényszerülnek, hanem a történelemben gyö-

kerező öntudat és folytonosság. Ez őrizte meg a hatfelé szakadt kárpát-medencei magyarság alapvetően egységes nemzeti vonásait.

Istennek hála, az anyaország társadalmi megújódása rendjén felismerte — nagyhatalmi tiltás nélkül, vagy ellenére is — elháríthatatlan kötelességeit az egész nemzet egységes vérkeringésének biztosításában. Talán az utolsó történelmi pillanatban! Hosszú távon aligha marad fenn épségben, egészséges fejlődésben az a kisebbségi kultúra, amelynek nincs tápláló anyanemzete. A bretonokra gondolok, a walesiekre, meg a kurdokra és másokra.

Világért sem hiszem azt, hogy az anyaország valaminő parancsnokló központ lehetne a közös nemzeti feladatok kijelölésében. Nem végezheti el, nem vállalhatja át egyetlen nemzetrész, kisebbségi közösség önmegőrző feladatait. Még az anya és a gyermek viszonya sem találó, hiszen nemritkán a leszakadt nemzetrészből áramlik a törzs felé megújító gondolat. De az anyaország mindenképpen a nemzet szíve, amelyen át a vér, az erő átáramlik az egész nemzettestbe, akár az országhatárokon át.

Ez az együttlélegzés testvéri véleményt is megkövetel. Ennek jegyében tettem szóvá Keszthelyen a Duna-völgyi magyar összetartozás továbbépítésének egyik akadályát az anyaországban: a néha egyenesen bántó tájékoztatlan-ságot a szomszéd országok magyarságának életéről, valóságáról, de ezen túl, a Duna-völgyi országok belső viszonyairól, társadalmi, gazdasági, politikai állapotairól. A magyarországi sajtóban, tévében, rádióban szinte naponta észlelhetem a felületességből fakadó tévedéseket. Nevek elírásán már fenn sem akadok. Egynémely „kacsa” megmosolyogtat. De keserűség tölt el, ha mondjuk az újságíró nem ismeri a romániai magyar valóságot, a magyaroktatás helyzetét, az intézmények sorsát, és mégis ír róla, esetleg éppen „illetékes” román eligazítás alapján, ilyenkor pedig óhatatlanul átveszi a román szempon-tot, amely lehet, hogy egyik-másik esetben homlokegyenest ellenkezik a ki-sebbségi létérdekekkel, jogokkal, törekvésekkel. Jó néhány példát idézhetnék erre az idei tavaszon lefolyt „iskolacsata” idejéből, amikor magyar toll, ma-gyar sajtóban, nyilván nem rontó szándékkal, az erdélyi magyarság álláspont-ját kérdőjelezte meg. Pusztán azért, mert az önálló magyaroktatás visszaállí-tását ellenző vélemény egy román minisztertől, nagykövettől vagy akár Petre Roman miniszterelnöktől származott. Fölösleges lenne szándékosságot ki-olvasni az ilyen magyar újságírói állásfoglalásból, ha másnap ugyanaz a lap, talán ugyanaz a toll, mondjuk, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ál-láspontját ismertetve, teljességgel az erdélyi magyarság érdekeinek hullám-hosszán szólal meg.

Csakhogy a nemzeti kérdésben megengedhetetlen bármilyen tájékoztatlan-ság, félreértés, felületesség, mert káros lehet az erdélyi magyarság, a magyar kisebbség, az egész nemzet sorsára.

Igaz, az újságíró visszakérdezhet: honnan szerezzen ő hitelt érdemlő tá-jékoztatást? Ezért lenne létérdek, mondtam Keszthelyen, a Kárpát-medence magyar kisebbségeinek életét módszeresen felmérő „adatbank” létrehozása. Ilyen adattár ma már egyetlen jelentősebb nemzetközi hírügynökségnél sem hiányozhat. Nyugat-Németországban negyvenöt esztendő óta számon tartják mindazt, ami Kelet országaiban a németekkel történik. Romániában — úgy tudom — népes munkaközösség kutatja, fordítja, rögzíti, ha az erdélyi ma-gyarságról és a román nemzetiségi politikáról a világ bármely részén meg-jelenik valami. Az időnként meglepőnek tetsző román reagálások, hivatkozás-sok csak ilyen adatgyűjtő központból származhatnak.

Hol van a mi adatbankunk? Egy korszerű, a régít módszereiben meghaladó, túlszárnyaló Teleki Pál Intézetünk? Tudom, komputeres világban élünk, maholnap egy falusi postahivatal sem lehet meg számítógép nélkül. Elektronikailag tökéletesen felszerelt Teleki-intézetre gondolok. Mert a hajdani, az előd módszereiből sok minden elavult, kivéve a hozzáértést és nemzeti felelősségérzetet.

Mivel a magyar kisebbségek nem légüres térben élnek a Kárpát-medencében, hanem más népek mellett, más népekkel együtt, nekünk nem csak a Székelyföld vagy Csallóköz magyar valóságát kell pontosan, értékelési szinten ismernünk, hanem Moldova és Prága változásait, főszereplőit is. Mindazt és mindazokat, ami és akik valamikor szerepet kaphatnak a magyar sors alakításában.

Egy mindenre kiterjedő, megbízható felismerést és további napi nyilván tartást mindarról, ami a Kárpát-medence magyarságával, elsősorban a kisebbségi társadalmakkal és azok kebelében történik, egy modern Teleki-intézetet időszerű össznemzeti ügynek tartok, amely felül áll pártérdekeken, kormányprogramokon, személyeken, de még anyagi adottságokon is, mivel semmivé válnak a pártérdekek, értelmetlenné a kormányprogramok, elbuknak a személyek és szétmállnak az anyagi adottságok, ha a Kárpát-medence egész magyarsága, többségben és kisebbségben egyaránt, nem tudja megőrizni és a jövőre felkészíteni önmagát.

POMOGÁTS BÉLA

Erdély jelene és jövője

1.

A hetvenesztendős trianoni évforduló számvetésre késztet, és ennek a számvetésnek mindenekelőtt arra kell irányulnia, hogy a kisebbségi sorsba taszított magyarság miként élte át a Trianon óta eltelt évtizedeket, s milyen lehetőségekkel lép a Kelet-Közép-Európában most megnyíló korszakba. Mindazonáltal azt az igényt, hogy Erdély és az erdélyi magyarság ügyében az új magyar kormányzatnak s tulajdonképpen az egész magyar társadalomnak valamilyen hosszabb távon érvényes és a gyakorlati politikában is alkalmazható stratégiai elgondolást kell kialakítania, nem egyszerűen a történelmi számvetésre késztető trianoni évforduló vetette fel. A semmiképpen sem elfogadható erdélyi magyar tapasztalatok követhetében ez a követelmény már hosszabb idő óta a nyilvánosság előtt is hangot kapott, s az erdélyi helyzetet érintő új kormányzati stratégia már formálódni kezdett a „pártállami” időszak utolsó éveiben. A korábbi hivatalos — és a teljes hallgatást, ezzel egyszersmind a bukaresti elnyomás hallgatólagos tudomásulvételét, közvetetten támogatását választó — politika csak ekkor mozdult meg, s vette kezdetét a realitások számon tartása és az erdélyi magyarság ügyének szóvátétele mind a nemzetközi fórumokon, mind a magyar—román kétoldalú kapcsolatok kereteiben.

Az erdélyi magyarság helyzete ugyanis nem pusztán a Ceaușescu-kor-